

K dějinám pravoslavné církve na Podkarpatské Rusi v l. 1918 – 1938¹

PAVEL MAREK

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

History of the Orthodox Church in Carpathian Ruthenia in 1918-1938

Abstract: The aim of the article is to arouse the problem of the origin and development of the Orthodox movement in Carpathian Ruthenia during the time of the first Czechoslovak republic (1918-1938). It deals with the issues of causes of the origin of the movement after the WWI, depicts its periodization and tries to achieve determination of particular stages of the development and finding its characteristic features. Main attention is focused on the problem of its directing with regard to the fact that it was created as a result of huge effort of masses to attain the change of confession. Author analyses three main methods resulting in calming of the situation and consolidation of approaches in church and religious sphere through the constituting of structures of the Orthodox Church and adjustment of legislation as well. The main part of the article consists of reflection of activities of exponents of Patriarchate of Constantinople and Serbia in Czechoslovakia directing to establishing of the Autocephalous Orthodox Church in Czechoslovakia. In other words, it is the Carpatho-Ruthenian Orthodox diocese established in conditions of the struggle for jurisdictional issues. The study is an outline of the problem and tries to depict main features and trends of the development.

Keywords: the Orthodox Church, Carpathian Ruthenia, Czechoslovak republic, eparchy (diocese), Serbian Orthodox Church, Patriarchate of Constantinople, jurisdiction

Úvod

Jeden z prvorepublikových historiků církevních dějin prelát Vasil Hadžega (1864–1938)² při analýze náboženských a církevních dějin na území Podkarpatské Rusi dospěl k závěru, že jsou obšírné a spletité.

---

¹ Příspěvek je výstupem z grantového úkolu GAČR č. 16-01723S panelu č. 401.

² VOLOSHYN, Avhustyn: Prelat-protoierei Dr. Vasyl' Hadzega. In: *Naukovi zbirnik Tovarystva Prosvita*, 13–14. Uzhhorod : Prosvita, 1938, s. 5–9; MAGOCSI, Paul Robert: *The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus', 1848–1948*. Cambridge : Harvard University Press, 1978, s. 304; POP, Ivan: *Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury*. Praha : Libri, 2008, s. 88–89; MAGOCSI, Paul Robert – POP, Ivan: *Encyklopedija istorii ta kul'tury karpatskich rusyniv*. Uzhhorod : Padjak, 2010, s. 108.

Tento poznatek vyvodil ze skutečnosti, že se zde prolínalo několik konfesí, jejichž soužití nebylo bez problémů, přičemž mezi příslušníky jednotlivých církví a náboženských společností panovalo napětí přerůstající občas do excesů. Bližší analýza situace na Podkarpatské Rusi v první polovině 20. století nás dovedla k závěru, že toto konstatování je sice pravdivé, avšak situace v náboženské a církevní oblasti na Podkarpatské Rusi v letech první Československé republiky se v zásadě nelišila od stavu v jiných regionech nově ustaveného státu, snad do jisté míry s výjimkou velké části Slovenska.³ Ve všech církvích totiž – až už máme na mysli katolickou, československou nebo pravoslavnou, protestantské denominace nebo židovské náboženské obce – po skončení první světové války pozorujeme pohyb, změny různého charakteru, organizační přeskupování, vyrovnávání se s minulostí a hledání nové budoucnosti.

To, co Podkarpatskou Rus odlišovalo a co vnímáme jako specifické, je nepochybně razance, s jakou lidé hlásící se k pravoslavnému vyznání změny na náboženské a církevní scéně prosazovali, a masovost přechodu věřících do této církve.⁴

Pojmu razance užíváme pro označení existence osobité náboženské války na Podkarpatské Rusi mezi pravoslavnými a příslušníky řeckokatolické církve. Jejich zápas se projevoval v několika rovinách: násilným zabíráním církevního majetku uniátů ze strany pravoslavných – kostelů, far, církevního jmění, zemědělské půdy – a bojem o něj, administrativními prostředky i se „zbraní v ruce“.⁵ Registrujeme fyzické střety mezi

---

³ Tvrzení, že katolické církvi na Slovensku se po válce problémy vyhnuly a ve srovnání s českými zeměmi bylo oázou klidu, patří ovšem k legendám. Přesvědčivě o tom hovoří práce HRABOVEC, Emilia: *Der Heilige Stuhl und die Slowakei 1918–1922 im Kontext internationaler Beziehungen*. Frankfurt a. M. : Peter Lang, 2002, 422 s. Krize byla řešena pouze jinými taktickými prostředky.

⁴ Tyto znaky identifikujeme např. i při vzniku Církve československé v českých zemích, avšak přece jen jsou při komparaci kvalitativní rozdíly. Srov. MAREK, Pavel: *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920–1924*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2015, 386 s.

⁵ HAJN, Antonín: Školství. Náboženské poměry. Úřednictvo. Finance. Autonomie. Buditeľská práce. Závěrečné úvahy. In: *Osm přednášek o Podkarpatské Rusi*. Praha : České učení politické, 1925, s. 100. Tyto incidenty jsou dokumentovány prostřednictvím úředních dokumentů, zpráv četnických velitelství a správních orgánů. Jsou uloženy např. v Národním archivu (dále NA) Praha, f. Prezídium ministerské rady (dále PMR), sig. 262, kart. 141; f. Ministerstvo školství a národní osvěty (dále MŠNO), sig. 47 VII, kart. 3883, 3884, 3907,

věřícími obou vyznání na církevních shromážděních, v chrámových a dalších prostorách a objektech sakrálního typu, na vesnických návších i za humny dědin. Jsme svědky porušování lidských práv jedinců. Dochází k destabilizaci veřejného a politického života v zemi jako celku a v jednotlivých lokalitách.⁶ Probíhá přenášení sporů na mezinárodní úroveň, včetně Společnosti národů v Ženevě.⁷

Pojem masovost přechodu k pravoslavné církvi odráží fakt, že zatímco v roce 1910 se k pravoslaví na území Podkarpatské Rusi otevřeně hlásilo údajně jen 558 lidí, sčítání obyvatelstva v roce 1930 registrovalo zhruba 112 000 věřících.⁸

Tyto dva pojmy – razance a masovost – můžeme doplnit ještě třetím znakem, který charakterizuje situaci na tomto teritoriu – a tím je velké vnitřní zaujetí lidí, jejich skutečná angažovanost a touha prosadit své cíle a zájmy takřka za každou cenu a okamžitě, hned, bez čekání a otálení. I když se zmíněný postoj dá ideálně u hluboce věřícího člověka očekávat, v tomto případě zanícení lidí pro náboženské otázky řešení situace objektivně komplikovalo, ztěžovalo nalezení kompromisu. Literatura zabývající se uvedeným problémem zmíněné chování lidových mas vysvětluje poukazem na kulturní vyspělost podkarpatoruské společnosti. V duchovním životě lidí náboženství hrálo prioritní, ne-li takřka jedinečnou roli.⁹

3914, 3915.

⁶ Důkazy pro toto tvrzení jsme shromáždili v třetí kapitole práce MAREK, Pavel: *Pravoslavní v Československu 1918–1942*. Brno : L. Marek, 2004, s. 131–138, kterou jsme také nazvali *Náboženská válka*.

⁷ NA Praha, f. PMR, sig. 263/2-3, kart. 143 – Guvernér Podkarpatské Rusi PMR, 11. 1. 1927; Tamtéž, f. Výstřižkový archiv Ministerstva zahraničí v Praze (dále VA MZV), kart. 3173 – překlad článku z Keleti Ujság z 13. 9. 1929.

⁸ Sčítání lidu v roce 1921 přineslo z hlediska církví tyto počty věřících: řeckokatolíci 329 364; židé 93 031; evangelíci 64 701; pravoslavní 60 986; římský katolíci 55 019; českoslovenští 190; bez vyznání 1 169; jiná vyznání 185. Srov. HAJN, Školství. Náboženské poměry, s. 98; ROZTOČIL, Antonín: *Pravoslaví v Č.S.R.* In: *Zahraniční politika*, 1924, roč. 4 (6), seš. 24, s. 1486; URBAN, Rudolf: *Die slavisch-nationalkirchlichen Bestrebungen in der Tschechoslowakei, mit besonderes Berücksichtigung der tschechoslowakischen und der orthodoxen Kirche*. Leipzig : Market – Petters, 1938, s. 150, 245; ADRIÁNYI, Gabriel: *Geschichte der Kirche Osteuropas im 20. Jahrhundert*. Paderborn – München – Wien – Zürich : Schöningh, 1992, s. 44; ШЕВЧЕНКО, Кирилл В.: *Славянская Атлантида. Карпатская Русь и Русины в 19 - первой половине 20 вв.* Москва : Regnum, 2011, s. 183.

⁹ NA Praha, f. PMR, sig. 263, kart. 142 – kopie dopisu viceguvernéra Podkarpatské Rusi

Cílem našeho pojednání je analyzovat šíření pravoslaví na Podkarpatské Rusi v letech první Československé republiky – naznačit jeho příčiny, pokusit se o periodizaci vývoje a evokovat snahy o řešení komplikované situace, na jejímž vzniku se podílelo. Příspěvek je záměrně koncipován jako výklad v obecnější poloze nástinu problémů, jež jsme konkretizovali, detailně vyčíslili a řešili na jiných místech,¹⁰ se záměrem vytvořit celkový přehled reflektující podstatná fakta a vytvářející předpoklady pro komparace na úrovni zpracování širšího pohledu na náboženské a církevní poměry na tomto teritoriu v první polovině 20. století. Vývoj pravoslaví je totiž nezbytné sledovat v konfrontaci s dalšími církvemi a náboženskými skupinami, v první řadě s řeckokatolickou církví, které je přímo nebo nepřímo ovlivňovaly. Aspekty tohoto střetávání a vyrovnávání nejsou předmětem našeho zájmu především s ohledem na limitovaný rozsah článku.

Z hlediska celkových poměrů na Podkarpatské Rusi¹¹ byly pro-

---

prezidiu ministerstva vnitra, 25. 6. 1924; ПУШКАШ, Андрей Иванович: *Цивилизация или варварство: Закарпатье 1918–1945*. Москва : Издательство Европа, 2006, 557 s.; SCHULZE WESSEL, Martin: Die Tschechoslowakische Kirche. In: *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. Hrsg. von Martin SCHULZE WESSEL und Martin ZÜCKERT, München : Oldenbourg Verlag, 2009, s. 135; PAVLÍK, Matěj: Církevní poměry na Podkarpatské Rusi. In: *Za pravdou*, 1921, roč. 1, č. 4, 28. 7., s. 14–15.

¹⁰ Zde odkazujeme na práce MAREK, *Pravoslavní v Československu 1918–1942*; TÝŽ – BURHA, Volodymyr: *Pravoslavní v Československu v letech 1918–1953. Příspěvek k dějinám Pravoslavné církve v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 531 s.; TITÍŽ – DANILEC, Jurij: *Arcibiskup Sawatij (1880–1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2009, 249 s.; MAREK, Pavel – LUPČO, Martin: *Nástin dějin pravoslavné církve v 19. a 20. století. Prolegomena k vývoji pravoslaví v českých zemích, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1860–1992*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, 595 s.; MAREK, Pavel: Srbská pravoslavná církev v Československu ve 20. letech 20. století. (K Dositejově podkarpatorské misi). In: *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca*, 6/1. Ed. Václav ŠTĚPÁNEK. Brno : Matice moravská, 2006, s. 317–333; TÝŽ – DANILEC, Jurij: Příspěvek k poznání aktivit arcibiskupa Sawatije na Podkarpatské Rusi v první polovině 20. století. In: *Kultúrne dejiny*, 2010, roč. 1, č. 1, s. 24–43.

¹¹ K moderním dějinám Podkarpatské Rusi srov. např. ПАЧОВС'КИЙ, Василь Миколајович: *Istorija podkarpatskoj Rusy*. Užhorod : Knygopec. Unio, 1920, 139 s.; TÝŽ: *Istrorija Zakarpattja*. Mjunchen : Bdžilka, 1946. 192 s.; СМІЯН, Петр Кондратович: *Револуційне и національно-освободительное движение на Закарпаттіє кінця 19 – начала 20 вв*. Львов 1968, 207 s. (marxistické pojetí); DĄBROWSKI, Dariusz: *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi*

blémy v náboženské a církevní oblasti relativně okrajovou záležitostí, nicméně přispívaly k destabilizaci situace v zemi, která se i bez nich nacházela v nezáviděníhodné situaci. Domníváme se však, že studium fenoménu šíření pravoslaví má význam nejen pro samotnou Podkarpatskou Rus, ale i v kontextu českých a slovenských církevních dějin, neboť pravoslavnou církev musíme chápat jako nedílnou součást celkového spektra církví a náboženských společností v zemi. Dnešní české a slovenské pravoslaví je bezesporu z dlouhodobějšího pohledu výsledkem vzájemného ovlivnění, většího či menšího, českého (s ruskými a srbskými vlivy), moravského (gorazdovského) a podkarpatoruského pravoslaví.

„Expanze“ pravoslaví na Podkarpatské Rusi

Z časového hlediska spadají počátky masového šíření pravoslaví na území Podkarpatské Rusi do období let 1919–1921,¹² za vrchol je

Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938–1939. Toruń : Europejskie Centrum Edukacyjne, 2007, s. 41–62; ŠVORC, Peter: *Zakliata krajina.* Prešov : Universum, 1996, 126 s.; PEJŠA, Robert: Autonomie Podkarpatské Rusi jako politicko-právní problém v prvních letech existence Československé republiky 1919–1921. In: *Moderní dějiny*, 2008, roč. 16, 2008, č. 14, s. 125–178.

¹² Přitom samozřejmě reflektujeme fázi oživení pravoslavného hnutí na tomto teritoriu od počátku 20. století do první světové války. K této problematice přinášejí zajímavé postřehy práce PERÉNYI, József: *Iz istorii Zakarpatskich Ukrainev 1849–1914.* Budapest : Acad. scientiarum Hungarica, 1957, 159 s. a ŽEGUC, Ivan: *Die nationalpolitischen Bestrebungen der Karpatho-Ruthenien 1848–1914.* Wiesbaden : Harrassowitz, 1965, 145 s. Oba autoři zdůrazňují velký vliv přímé i nepřímé propagandy z Ruska motivované politicky, která měla pro vznik a šíření pravoslavného hnutí na Podkarpatské Rusi zásadní význam. Velkou roli sehrálo rovněž rozštěpení duchovenstva řeckokatolické církve a neprůhledná politika maďarských vlád. Úrodnou půdou pro šíření pravoslaví představovala latinizace řeckokatolické církve. Nesmíme podcenit také vlivy ze zámoří a reflektovat působení rusínských emigrantů pravoslavného vyznání v USA. ДАНИЛЕЦЬ, Юрій: Причини відродження православного руху на Закарпатті на початку ХХ століття. In: *Персонал*, 2006, č. 10, s. 30–36. Dostupné na internetu: <<http://personal.in.ua/article.php?id=378>>; ТҮЖ. Исторические предпосылки и причины православного движения на Закарпатье в начале ХХ века. In: *Альманах современной науки и образования [Текст]. №2: История, антропология, археология, этнография, краеведение, философия, теология, культурология, политология, юриспруденция и методика их преподавания.* Тамбов : Изд. Грамота, 2007, s. 18–20; ТҮЖ. Возрождение православия среди русинов Закарпаття в первых годах ХХ века. In: *Русины Карпатской Руси. Проблемные вопросы истории и современности.* Ростов-на-Дону – Новочеркасск: Лик, 2010, s. 81–101; ТҮЖ: К истории православного

označován rok 1924 a pak následuje období dozrívání do roku 1926. Po tomto datu můžeme hovořit především o pokusu státu stabilizovat situaci v náboženské oblasti podporou kroků směřujících k vybudování pravoslavné církve jako organizace s příslušnými vnitřními strukturami.

Pokud jde o charakter hnutí a jeho znaky, jednalo se o živelné projevy skupiny nespokojeného obyvatelstva požadujícího formální změnu ve své příslušnosti k církevní organizaci. Žádalo o umožnění rychlého a legálního odchodu z řeckokatolické církve, přechod k pravoslavné církvi a její organizační vybudování. Od počátku naráželo na překážky objektivního i subjektivního rázu. Alespoň v první fázi mělo podobu „valící se laviny“, v drtivé většině případů nebralo ohledy na existující legislativu¹³ a své cíle a požadavky realizovalo „cestou revoluce“.¹⁴ Zdaleka nebylo jednotné, postrádalo jakoukoliv organizaci, nemělo žádné ústředí ani vůdčí sílu či osobnost, byť za jeho hlavu je označován mnich Alexej Kabaljuk (1877–1947),¹⁵ jenž v dějinách podkarpatoruského pravoslaví

движения в с. Бехерово в Восточной Словакии. In: *Государство, общество, церковь в истории России XX века. Материалы XI Международной научной конференции, посвященной Году истории России (Иваново 15 – 16 февраля 2012)*. Č. 1. Иваново : Ивановский государственный университет, 2012, s. 105–110.

¹³ ROZTOČIL, Pravoslaví v Č.S.R., s. 1484.

¹⁴ VOLOŠIN, Augustin: Greko-katolíčska cerkov v Podkarpatskej Rusi. In: CHMELAŘ, Josef – KLÍMA, Stanislav – NEČAS, Jaromír (eds.). *Podkarpatská Rus*. Praha : Orbis, 1923, s. 105–120; LISCOVÁ, Míla: *The Religious situation in Czechoslovakia*. Prague : Orbis, 1925, 60 s.

¹⁵ Archimandrit Alexej Kabaljuk. In: *Za pravdou*, 1926, roč. 6, č. 17, s. 67; СТАНКАНИНЕЦ, Георгий: Схиархим Алексий (Кабалюк). Некролог. In: *Журнал Московской Патриархии*, 1948, č. 2, s. 18; ТЫЖ: Схиархимандрит Алексий (Кабалюк). In: *Журнал Московской Патриархии*, 1948, č. 2, s. 69–70; САВВА (БАБИНЕЦ). Схиархим. Алексий (Кабалюк) (1877–1947). In: *Журнал Московской Патриархии*, 1979, č. 1, s. 18–20; СКУРАТ Константин Е.: *История Поместных Православных Церквей*. Т. 2. Москва : Русские огни, 1994, s. 221; POP, Podkarpatská Rus, s. 13–14; MAREK – LUPČO, Nástin dějin, s. 419–420; ДАНИЛЕЦЬ, Юрій Васильович: *Обраний Божим Провидінням. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника*. Ужгород – Хуст – Чернівці : Видавничноінформаційний центр „Місто“, 2013. 162 s. Kabaljuk je pravoslavnou literaturou označován za apoštola Karpatorusů a pravoslavná církev ho také kanonizovala (2001). Jednalo se o prostého muže, řeholníka a kněze, který byl souzen pro šíření pravoslaví v tzv. druhém Marmarošsko-sihořském procesu v letech 1913 a 1914 a po skončení války v Ize založil monastýr a v Chustu spravoval internát pro studující gymnázia s cílem pomoci vychovat vzdělané kněze pro pravoslavnou církev. V r. 1924 byl srbským vladykou Dositejem povýšen na archimandritu. Patřil mezi kandidáty na podkarpatoruského episkopa a v pravoslavné církvi měl velkou autoritu. Materiály dostupné na internetu

sehrál jednu z klíčových rolí. Vlna šíření pravoslavné víry se netýkala plošně celého území Podkarpatské Rusi, ale určitých oblastí¹⁶ – zejména lokalit v okruzích (okresech) Terešva, Dolha, Chust, Rahovo, Tiačevo, Iršava a Mukačevo.¹⁷ Významné místo v hnutí zaujal mužský klášter v Ize-Karpotlaši.¹⁸ Hnutí bezprostředně nevyústilo ve vznik organizovaného celku, tj. autokefální církve nebo eparchie, působícího v souladu s právními normami státu. Státní orgány šíření pravoslaví v podstatě jen přihlížely. Do vývoje zasahovaly prostřednictvím policejních a administrativních nástrojů víceméně výjimečně, resp. pouze v krajním případě, pokud bylo nutno tlumit excesy.¹⁹ Jejich chování na jedné straně limito-

tu: <<http://www.orthodoxia.cz/svati/alexej-kabaljuk.htm>>;

<<http://www.pravoslavie.ru/put/podvizhnik/apkarpat.htm>>;

<http://ukrstor.com/ukrstor/kabaluk_zp.html>;

<<http://www.pravenc.ru/text/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8%D1%8F%20%28%D0%9A%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%BA%D0%B0%29.html>>

¹⁶ Zajímavým zdrojem informací o situaci v jednotlivých lokalitách je denní tisk, který téměř systematicky reflektoval zejména konflikty mezi pravoslavnými a řeckokatolíky. České katolicky orientované noviny stály na straně řeckokatolíků, pravoslavné označovaly za schismatiky a soustavně kritizovaly státní úřady, že nejsou schopny zasáhnout a nastolit klid. Srov. např. Skandální poměry na Podkarpatské Rusi. In: *Lidové listy*, 1925, roč. 4, č. 46, 26. 2., s. 2; Zjednejte již jedenkrát pořádek na Podkarpatské Rusi. In: *Tamtéž*, č. 42, 21. 2., s. 1; Nemohou či nechťejí administrativní úřady energicky zastavit teror schizmatiků na Podkarpatské Rusi? In: *Tamtéž*, č. 63, 18. 3., s. 1; Jest Československo právním státem? In: *Tamtéž*, č. 107, 12. 5., s. 1–2; Schismatický teror na Podkarpatské Rusi jde do nekonečna. In: *Tamtéž*, č. 294, 24. 12., s. 1.

¹⁷ ROZTOČIL, Pravoslaví v Č.S.R., s. 1486. Roztočilovy poznatky jsme konfrontovali s údaji J. Danilce, které nejsou totožné. Podle něj byl největší ruch mezi pravoslavnými v Chustském (uvádí 15 lokalit), Tiačevském (9) a Teresvjanském (12 s tím, že v pěti místech přešla k pravoslaví drtivá většina obyvatelstva) okruhu. Jinde se pravoslavné hnutí rozvíjelo v menší míře: v Dovžanském, Mukačevském, Vinogradivském a Volovojském okruhu (po dvou lokalitách). Srov. ДАНИЛЕЦЬ, Юрій: *Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ століття : монографія*. Ужгород : Карпати, 2009, s. 100–101. Danilec se opírá o dobový zdroj – CHOMIN, P.: *Cerkovné pitannja na Pidkarpatskoj Rusi*. In: *Niva* (Lvov), 1922, s. 2–7, 46–52, 123–128; srov. i Náboženské poměry na Podkarpatské Rusi. In: *Za pravdou*, 1922, roč. 2, č. 6, 9. 2., s. 42; АШКИНАЗИ, Зигфрид Григор'евич: *Православное движение в Подкарпатской Руси*. Ужгород : Русская Земля, 1926, 40 s.

¹⁸ Založení kláštera ve vesnici Iza v Chustské eparchii, který existoval v letech 1921–1958 (obnoven po osamostatnění Ukrajiny na poč. 90. let 20. století), je těsně spjato se jménem zmíněného Alexije (Kabaljuka). Srov. <<http://drevo-info.ru/articles/18049.html>>

¹⁹ Zřejmě tím nejkřiklavějším byla násilná smrt pravoslavného duchovního Ivana Popoviče

val názor tvrdící, že náboženství je soukromou záležitostí občanů, a proto se do ní stát nemá vměšovat, a na druhé straně ústřední direktiva vycházející z legislativní úpravy, že náboženské a církevní záležitosti patří do kompetence správních orgánů Podkarpatské Rusi,²⁰ a proto tuto agendu nemůže řešit centrum, vláda. Teprve od poloviny 20. let, kdy se vize autonomního postavení země rozplývala, se uvedený postoj začal měnit ve prospěch větší zainteresovanosti a angažovanosti státního aparátu.

Příčiny šíření pravoslaví na Podkarpatské Rusi

Příčiny vzniku nové fáze šíření pravoslaví na Podkarpatské Rusi po první světové válce, jejíž počátky však pravoslavná historiografie klade, jak jsme naznačili, už do prvního desetiletí 20. století,²¹ jsou předmětem permanentních úvah všech badatelů, kteří náboženské poměry na Podkarpatské Rusi zkoumají.²² V zásadě lze souhlasit s přesvědčením, že se jedná o produkt poválečné revoluční vlny, důsledek uvolnění poměrů ve všech oblastech, zde konkrétně o důsledek nastolení náboženské svobody. Šíření pravoslaví nelze vysvětlit poukazem na

---

v obci Horní Apša 21. 4. 1926. Srov. NA Praha, f. MŠNO, sig. 47 VII, kart. 3914.

²⁰ KŘEPINSKÝ, Josef: Autonomie Podkarpatské Rusi. In: *Osm přednášek*, s. 25.

²¹ Analýzu a hodnocení ukrajinské a ruské historiografie zabývající se dějinami pravoslavného hnutí na Podkarpatské Rusi v první polovině 20. století předkládá ДАНИЛЕЦЬ, Православна церква на Закарпатті, s. 13–36. Práce se v drtivé většině opírají o tamní archivní fondy a prameny uložené v českých a slovenských archivech zatím reflektují výjimečně.

²² Náš příspěvek situaci na Podkarpatské Rusi sleduje až po vzniku ČSR, resp. po připojení tohoto území k novému státu, proto zde odkazujeme pouze na literaturu, a záležitost blíže nezkoumáme. ГАДЖЕГА, Юлий Петрович: *Два исторических вопроса: старожители-ли карпаторуссы и о началах христианской религии на Подкарпатской Руси*. Ужгород: Обшество им. Духновича, 1928, 56 s.; МЕЙГЕШ, Михаил: *Православное движение в Карпатской Руси*. In: СНМЕЛАЇ – KLÍMA – NEČAS, *Podkarpatská Rus*, s. 121–125; KAČUR, Iľja: *Stručný prehľad histórie Pravoslávnej cirkvi v bývalom Uhorsku a v Československu*. Prešov 1967, 178 s.; MAGOCSI, Paul Robert: *Rusíni na Slovensku*. Prešov : Rusínska obroda, 1994, s. 135–149; JURČIŠIN-KUKLA, Marián: *Rusíni v kontexte vzťahov z hľadiska spoločenského a konfesijného v rokoch 1867–1938*. Prešov : Petra, 2005, 94 s.; ДАНИЛЕЦЬ, Православна церква на Закарпатті, s. 37–81; ТҮЇ: *3 історії православної церкви на Закарпатті*. In: *Русин* (Кишинев), 2009, č. 2, s. 134–143; ТҮЇ: *Исторические предпосылки и причины православного движения на Закарпатье в начале 20 века*. Dostupné na internetu: <<http://www.orthodoxengland.org.uk/pdf/rebirth.pdf>>

jednu příčinu, je jich více, a jsou navzájem provázané. Reflektujeme existenci zhruba třech výkladů o příčinách nové vlny nástupu pravosláví:

1) Příčiny oživení pravoslavné církve je třeba hledat v nacionální sféře. Dějinným důsledkem uzavření tzv. užhorodské unie z roku 1646 bylo potlačení pravoslavné víry a celá Podkarpatská Rus přešla ke katolicismu v podobě unie.²³ Po rakousko-uherském vyrovnání z roku 1867 Maďari řeckokatolickou církev využili pro cíle své nacionálně nesnášlivé politiky.²⁴ Sloužila k pomaďaršování Rusínů a politické tlaky dopadaly i na ni samotnou v podobě potlačování východního ritu (latinizace).²⁵ Proto už na konci prodlouženého 19. století se na Podkarpatské Rusi objevilo pravosláví jako protestní a obranné hnutí. Věřící začali přestupovat z řeckokatolické církve do obnovujícího se pravosláví. Iničiátorem těchto snah byli věřící z obce Iza-Karpoťoš v Marmarošské župě.²⁶ Státu se tyto aktivity obyvatel podařilo potlačit (utlumit) prostřed-

---

²³ HODINKA, Antal: *A munkácsi görög-katholikus püspökség története. A M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága megbízásából*. Budapest : Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1909, s. 268–300; ВЛАСОВСКИЙ, Иван: *Narys istorii Ukraïns'koï Pravoslavnoi Cerkvy*, 3: XVIII – XX st. Kyïv : Ukraïns'ka Pravoslavna Cerkva Kyïvs'koho Patriarchatu, 1998, s. 323–329; LACKO, Michal: *Unio Uzhorodensis Ruthenorum Carpaticorum cum Ecclesia catholica*. Rom : Pontif. Inst. Orientalium Studiorum, 1955, s. 91–113, 156–159; TÝŽ: Die Užhoroder Union. In: *Ostkirchliche Studien*, 1959, roč. 8, č. 1, s. 3–30; ДОРОШЕНКО, Дмитро: *Нарыс исторіи України*, 1. Київ : Глобус, 1992, s. 178–186; KOUNTOURIS, Georgios P.: Užhorodská únia. Teritórium a národy zasiahnuté úniou. In: *Pravoslávny teologický zborník*, 9. Prešov : Prešovská univerzita, 1996, s. 111–139; ПЕКАР, Атанасій V.: *Нариси історії церкви Закарпаття*, 1. Рим : Выдавн. Отців Васылійян Мисіонер, 1967, s. 113–119; TÝŽ: *The History of the Church in Carpathian Rus*. New York : Columbia University Press, 1992, s. 101–114; ADRIÁNYI, Geschichte, s. 273–278; HARASKIM, Eudovít: Užhorodská únia a Slovensko. In: *Pravoslávny kalendár 1994*. Prešov : Eparchiálna rada pravoslávnej cirkvi, 1993, s. 98–103; TÝŽ: Užhorodská únia a východné Slovensko. In: *Historický časopis*, 45, 1997, č. 2, s. 194–198; TÝŽ: Užhorodská únia a východné Slovensko. In: *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 2000-2001*. SEDLÁK, Imrich (ed.). Martin : Muzeálna slovenská spoločnosť, 2001, s. 54–69; ГАВРИЛ (КРИЗИНА), (игумен): *Православная церковь в Закарпатье (век XX)*. Київев : ИИЦ УПЦ, 1999, 200 s.; ТИМКОВИЧ, Jozafát V.: *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska: (9. – 18. storočie)*. Košice : vl. n., 2004, s. 352–453, 491–493.

²⁴ CINEK, František: *K náboženské otázky v prvních letech naší samostatnosti 1918–1925*. Olomouc : Lidové tiskařské závody, 1926, s. 257, 259–260; POP, Podkarpatská Rus, s. 8.

²⁵ SEMERÁD, Jan: Národnostní poměry a jazykový spor na Podkarpatské Rusi. In: *Osm přednášek*, s. 38–39.

²⁶ Po první světové válce byla tato župa Uher rozdělena mezi Československo (asi dvě třetiny) a Rumunsko, nyní mezi Ukrajinu a Rumunsko.

nictvím vykonstruovaných tzv. marmaroško-sihofských procesů.²⁷ Exemplárně potrestal desítky lidí a obyvatelstvo zastrašil. Rozpad habsburské monarchie vytvořil novou situaci. Rusíni se maďarského nacionálního útisku zbavili a svůj emancipační proces toužili dovršit také v církevní oblasti. Proto se rozešli s promaďarsky orientovanou řeckokatolickou církví²⁸ a náhradu za ni našli v pravoslavné církvi jako církvi „svých otců“. Ve skutečnosti si zvolili model národní církve v podobě autokefální pravoslavné církve jako součásti východního ortodoxního společenství. Obnova pravoslavné církve je vlastně naplněním výzvy „Pryč od Pešti“.

2) Kořeny přestupové akce je nutno hledat v ekonomickém a sociálním postavení lidí. Rozchod věřících s řeckokatolickou církví nastal v důsledku asociálního chování duchovenstva vůči věřícím.²⁹ Dávky

---

²⁷ BESKID, Konstantín: *Obrázky z bývalého maďarského raja. Monstrosní proces v Marmarošské Sihoti*. Hust : Novotný a Bartošek, 1926, 55 s.; TÝŽ: *Marmaroš*. Užhorod : b. n., 1929, 311 s.; HRABEC, Miroslav: *K istorii Marmaroškago processa. Dělo 94-ch*. 29. 12. 1913 – 3. 3. 1914. Užhorod 1934, 56 s.; PERÉNYI, Iz istorii, s. 152; ŽEGUC, Die nationalpolitischen Bestrebungen, s. 123; PEKAR, Нариси історії церкви, s. 117–119; V. N.: K otázce pravoslavia a únie na východnom Slovensku. Snahy ľudu o návrat k pravosláviiu. (Prvý a druhý marmaroško-sihotský proces). In: *Pravoslavný teologický sborník*, 1971, roč. 3, s. 120–197; ŽUPANIČ, Jan: Max von Hussarek, Prozess in Marmaros-Szigeth und die Auflösung von Österreich-Ungarn. In: *Prague Papers on History of International Relations*. Prague 2002, s. 91–108; ДАНИЛЕЦЬ, Православна церква на Закарпатті, s. 37–81; TÝŽ: Второй Марамошо-Сиготский процесс против православных в Закарпатье в 1913–1914 годах. In: *Исторический ежегодник*, 2009. Новосибирск – Рипл : Институт истории СО РАН, 2009, s. 128–141; TÝŽ: Переслідування русинів за віру в австро-Угорщині напередодні Першої світової війни (до 100-річчя другого Марамошо-Сиготського процесу 1913–1914 рр.) *Русин* (Кишинев), 2013, č. 4, s. 16–31.

²⁸ NA Praha, f. PMR, sig. 262, kart. 141 – situační zpráva z 2. 8. 1920; Tamtéž, f. MŠNO, sig. 47 VII, kart. 3907 – Církev pravoslavná na Karpatské Rusi, zpráva vладыky Dostitele z 25. 11. 1922. Pravoslavně orientovaní autoři se vraceli až do období mise sv. Cyrila a Metoděje. Srov. GRIGORIČ, Vladimír: *Pravoslavná církev v Republice československé*. 1. vyd. Praha : Vladislav Čerych, 1926, s. 35–39, 98–99; TREBIŠOVSKÝ, Pravoslav: Obnovenie Cyrilometodovskej pravoslávnej cirkvi v Československu. In: *Pravoslavný teologický sborník*, 15. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1989, s. 18, 25–27; IVAN, Róbert: *Obnova pravoslavia na území Slovenska*. Prešov : Prešovská univerzita, 2007, s. 13–30.

²⁹ NA Praha, f. PMR, sig. 262, kart. 141 – stížnost řeckokatolického kněžstva, 12. 9. 1921. Srov. ДАНИЛЕЦЬ, Юрій: Міжконфесійне протистояння греко-католиків і православних на Підкарпатській Русі в першій половині 1920-х років. In: *Персонал*, 2007, č. 1, s. 74–80; CORANIČ, Jaroslav: *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918–1939*. Prešov : Prešovská univerzita, 2013, s. 266–273; KUBINYI, Julius: *The history of*

koblíny a rokoviny³⁰ kněží vymáhali tvrdě, i v letech války, bez ohledu na nízkou životní úroveň většiny obyvatel. Proto část věřících pod tíhou dobou překonaných, zastaralých, polofeudálních závazků zvolila alternativu „levné“ pravoslavné církve. Ta byla schopna uspokojit jejich duchovní potřeby ve stejné míře, jako řeckokatolická církev, avšak bez dalších závazků. Odchod z řeckokatolické církve byl obranou proti pokračujícímu sociálnímu strádání.³¹

3) Přestupy do pravoslaví byly motivovány politicky a ne nábožensky. Po ukončení války na Podkarpatské Rusi vzniklo politické vakuum,³² přesněji řečeno, nastal chaos. Situace využili agitátoři ze zahraničí, zejména uprchlíci ze sovětského Ruska. Rozvinuli propagandu, která sledovala velkoruské politické cíle. Jejich cílem bylo Podkarpatskou Rus připoutat k Rusku a zmařit úsilí o připojení země k Československé republice. Svůj cíl však zastřeli umělým rozdmýcháním náboženských poměrů v zemi. Vytáhli agitační heslo „návratu k víře otců“ a propagovali návrat k pravoslaví. Uspěli především proto, že vsadili na kartu celkově nižší vzdělanostní a kulturní úrovně obyvatel, jejichž povědomí o základních pojmech jako je náboženská svoboda a respektování zákonů bylo velmi vágní a vulgárně interpretované, a proto problémy v náboženské oblasti řešili z pozice přirozeného práva a nerespektovali existující právní systém.

Pokusy o usměrnění pravoslavného hnutí a vytvoření církevní organizace

Pokusy o řešení krize v náboženské a církevní sféře na Podkarpatské Rusi vidíme ve třech rovinách, které se navzájem prolínaly. První

Prjašiv eparchy. Romae : (Ukrajns'kyi katolyts'kyi universytet), 1970, s. 137–143.

³⁰ KUDLÁČEK, T.: Likvidace koblíny a rokoviny na Slovensku a Podkarpatské Rusi. In: *Ročenka Československé republiky*, sv. 9. Praha : Tiskový odbor Československé národní demokracie, 1930, s. 224–225.

³¹ NICKELLI JAROŠ, Jiří: *Syn Karpat. Lidský dokument kapitána Michala Hečky*. Brno : L. Jarošová, 2008, s. 31–32.

³² NA Praha, f. PMR, sig. 262, kart. 141 – Civilní správa Podkarpatské Rusi – ministerstvu školství 27. 4. 1920; Tamtéž, f. MŠNO, i. č. 1321, kart. 47 I – kopie dopisu biskupa A. Pappa v Mukačevě ministerskému předsedovi, 1. 12. 1920; Tamtéž, f. PMR, sig. 262, kart. 141 – kopie dopisu A. Pappa v Mukačevě ministerskému předsedovi, 1. 12. 1920; Tamtéž, f. MŠNO, sig. 46 VII, kart. 3915 – Civilní správa Podkarpatské Rusi ministru školství, 13. 12. 1921.

rovinu tvořilo petiční hnutí³³ charakteristické pro počátek 20. let. Ovlivnilo je volání pravoslavně orientovaného obyvatelstva po úpravě církevních poměrů na základě evokace konkrétních událostí, excesů a případů ze života lidí. Aktivisté předkládali návrhy na řešení situace a směřovali je na adresu představitelů státu a státních orgánů. Druhou rovinu řešení náboženské a církevní krize představuje postup státního aparátu, zejména pražské administrativy a její prodloužené ruky Civilní správy Podkarpatské Rusi. A konečně třetí směr úsilí reprezentují snahy samotné církve vypořádat se s těžkostmi vlastními silami ustavením eparchie v čele s vladykou.

Pravoslavné petiční hnutí na Podkarpatské Rusi se rozvíjelo v letech 1920 a 1921. Jak jsme už naznačili, pravoslavní věřící posílali do Prahy prezidentu republiky,³⁴ vládě, parlamentu a ministerstvům dopisy a prohlášení, v nichž pro sebe reklamovali obnovení náboženské svobody a možnost návratu k víře předků. Jejich požadavky lze shrnout do tří okruhů. 1) Chtěli úpravu legislativy v oblasti přestupů mezi církvemi. Stávající zákony považovali za nevyhovující, protože procedura registrace změny konfese byla složitá a pro všechny zainteresované lidsky nepřijemná. Recipované uherské zákony inkriminovaný problém řešily, avšak nemohly počítat s masovostí tohoto aktu koncentrovaného do krátkého časového úseku. Proto úřady administrativu neovládaly a věřící na to reagovali ignorací předpisů. Přitom nešlo pouze o samotný přestup, ale také o návazné záležitosti týkající se kobliny a rokoviny, kostelů, far, hřbitovů a církevního majetku.³⁵ 2) Vedle změny legislativy petice požadovaly povolit ustavení církevních obcí jako základních článků organizace pravoslavné církve, které by se bezprizorných věřících ujaly a řídily lokální život církve. 3) Třetí okruh požadavků směřoval k ustavení

---

³³ Antonín Hajn hovoří v této souvislosti o „svěpomocných pokusech“. Srov. HAJN, Školství. Náboženské poměry, s. 99.

³⁴ NA Praha, f. MŠNO, i. č. 1321, kart. 47 I – Memorandum pravoslavného obyvatelstva autonomní Podkarpatské Rusi panu prezidentu čsl. Republiky T. G. Masarykovi v Praze, 8. 12. 1920.

³⁵ Stejně jako v českých zemích se na Podkarpatské Rusi vyhrtily spory o kostely. NA Praha, f. MŠNO, sig. 47 VII, kart. 3914. Srov. MAREK, Pavel: K problematice tzv. boje o kostely na počátku první Československé republiky. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica*, 2008, roč. 34, *Sborník prací historických*, č. 22. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 59–73.

ústředí církve, k založení eparchie v čele s vladykou, s církevní ústavou, církevními obcemi, a počítal s brzkým vznikem autokefální církve.

Petiční hnutí doprovázelo vysílání delegací předáků pravoslavného hnutí do Prahy k čelným představitelům státu – pomyslným vrcholem byla audience u prezidenta T. G. Masaryka v prosinci 1920.³⁶ Zatímco petice z roku 1920 jsou víceméně prosbami a upozorněními, během času se jejich tón radikalizoval a vyjadřovaly zklamání z údajné nečinnosti státu a obsahovaly i výhrůžky.

Je skutečností, že petiční hnutí nebylo příliš úspěšné. Předkládané požadavky nebyly akceptovány a celkovou reakci představitelů státu můžeme označit za opatrnou a jejich stanoviska za vyčkávací. Důvody nespočívaly v nějaké nevstřícnosti nebo v nepochopení situace a tužeb lidí. Vysvětlení musíme hledat v tom, že většina postulátů byla buď okamžitě řešitelná, nebo vláda nebyla sto je uvést ihned do praxe. Jasnou direktivu pro postup a řešení problému dal hned v prosinci 1920 sám prezident Masaryk. Zdůraznil, že vydání zákonů a úprava legislativy je plně v kompetenci karpatoruského sněmu,³⁷ a proto československý parlament může provádět pouze dílčí úpravy a opatření. Do doby, než dojde k modifikaci předpisů sněmem, je nutné respektovat platnou recipovanou legislativu. Protože neexistuje zákon o převezech majetku mezi církvemi, případy tohoto druhu se musí řešit dohodou zainteresovaných subjektů. Týká se to v první řadě vlastnictví kostelů, jež je vhodné sdílet. Všichni musí postupovat uvážlivě a s rozmyslem, nejde vše uskutečnit hned, protože stát se nachází ve stadiu budování, svého zrodu, a má také jiné úkoly, než se zabývat jen problematikou církví a náboženství. Stávající zákony není možné porušovat a proti těm, kteří je nebudou respektovat, stát rázně zasáhne.

Z tezí, jež jsme předložili, by bylo však mylné vyvodit závěr, že stát se při řešení krize v církevní sféře na Podkarpatské Rusi choval zcela alibisticky a byl pasivní.³⁸ Státní politiku³⁹ ve skutečnosti poznamenala a

³⁶ NA Praha, f. PMR, sig. 262, kart. 141 – záznam z přijetí 13. 12. 1920; Tamtéž, f. MŠNO, i. č. 1321, kart. 47 I – záznam z 13. 12. 1920.

³⁷ NA Praha, f. MŠNO, sig. 46 VII, kart. 3907 – PMR MŠNO – odpověď na memorandum deputace z Podkarpatské Rusi, 11. 8. 1920.

³⁸ Za odezvu na posílání memorand a vysílání delegací státní orgány považovaly pozvání srbského vladyky Dositeje (Vasić) na Podkarpatskou Rus. Obdržel pověření pokusit se poměry mezi pravoslavnými uklidnit a položit organizační základy k církevní organizaci.

ovlivňovala dvě dilemata, jakoby se jeho administrativa nacházela mezi dvěma mlýnskými kameny: 1) Koho podpořit, na čí stranu se postavit, sympatizovat s pravoslavnými, nebo s řeckokatolickou církví? Pravoslavné hnutí vnímali jako reprezentanta slovanského cítění obyvatelstva. Současně však pravoslaví nábožensky inklinovalo k Rusku a vytvářelo pouto Rusínů s ruským světem, což bylo z hlediska integrity státu nežádoucí. Řeckokatolickou církev považovali za zkompromitovanou vazbou na Uhry. Na druhé straně jako pozitivně hodnotili, že se jednalo o autochtonní subjekt bez vazeb na zahraničí s výjimkou Říma, což nevadilo. Tvůrci československé církevní politiky tak viděli na obou stranách přednosti i zápory a váhali, na koho v této situaci vsadit. 2) Druhé dilemma státu znělo – intervenovat do záležitostí, usměrňovat vývoj, regulovat ho, aby se pravoslavné hnutí ubíralo žádoucím směrem, nebo nechat vývoji volnou cestu. Existují zákony a pravoslaví si musí své problémy vyřešit samo. Stát bude zasahovat jen při excesech v zájmu zajištění klidu a pořádku.

Zatímco první rozpaky zůstaly nevyřešeny a převládl názor, že teprve čas, budoucnost, ukáže, jaký poměr stát zaujme vůči podkarpatským církvím, druhé váhání bylo vyřešeno příklonem k intervencionismu. K tomuto postoji se však státní aparát dopracoval postupně a jeho zásahy jsou zřetelnější až po roce 1923; do té doby řešil víceméně pouze výstřelky.⁴⁰ Zmíněné vakuum let 1920 – 1923/4 bylo způsobeno zejména dvěma skutečnostmi. 1) Očekáváním ustavení zemského sněmu Podkarpatské Rusi, kompetentního podle ústavy z roku 1920 k řešení náboženských a církevních poměrů v zemi. Celková politická situace v zemi jeho konstituování oddalovala. 2) Velká očekávání souvisela také s dlouho zvažovaným provedením odluky církví od státu – avšak ani zde se předpoklady nesplnily, myšlenka nenašla podporu všech politických sil.

První významnější pokus ze strany státu o celkovou úpravu pomě-

---

NA Praha, f. MŠNO, sig. 47 VII, kart. 3907 – memorandum pravoslavného obyvatelstva Podkarpatské Rusi, 28. 3. 1921.

³⁹ NA Praha, f. MŠNO, sig. 47 I, kart. 3822 – MŠNO – PMR k nótě kanceláře guvernéra Podkarpatské Rusi ze 7. 7. 1924.

⁴⁰ БУРЕГА, Володымыр: Чехословацкое государство и православное движение в Подкарпатской Руси (1919–1922). In: *Славянский альманах*, 2008. Москва : Индрик, 2009, s. 207–219.

rů v náboženské a církevní sféře spadá do roku 1921. Tehdy církevní odbor Ministerstva školství a národní osvěty v Praze předložil návrh osnovy zákona,⁴¹ který směřoval ke zjednodušení procedur přestupů mezi církvemi. Materiál se však do Národního shromáždění nedostal, protože už v připomínkovém řízení narazil na nesouhlas guvernéra Podkarpatské Rusi Grigorije Žatkoviče (1886–1967).⁴² Ten v něm viděl pokus o zásah do suverenity Podkarpatské Rusi. Státnímu aparátu tak nezbylo nic jiného, než vyčkat na příhodnější politickou konstelaci.⁴³ Ta nastala poměrně záhy, už před polovinou 20. let, a vidíme ji jednak v objektivním faktoru překonání poválečné krize, což přispělo ke konsolidaci církví v českých zemích – nyní se dostal na pořad dne úkol uklidnit situaci také na východě státu, a ve skutečnosti, že ve vedení Podkarpatské Rusi došlo k personálním změnám. Guvernéra Žatkoviče vystřídal Antonín Rozsypal (1866–1937),⁴⁴ který na rozdíl od svého předchůdce viděl řešení situace v zákonných úpravách a nařízeních provedených pražským Národním shromážděním a vládou. Nesporně konsolidační charakter mělo také sjednocení postojů státních úřadů vůči pravoslavným frakcím působícím na teritoriu Podkarpatské Rusi, reprezentovaným na jedné straně pražským arcibiskupem Sawatijem (Vrabec, 1880–1959)⁴⁵ a na druhé straně srbským vladykou Dositejem (Vasić, 1878–

⁴¹ NA Praha, f. PMR, sig. 262, kart. 141 – protokol o meziministerské poradě 31. 1. 1921.

⁴² POP, Podkarpatská Rus, s. 281–283; <<http://www.carpatho-rusyn.org/fame/zat.htm>>; DĄBROWSKI, *Rzeczpospolita Polska*, s. 27–28; MAGOCSI, *The Shaping*, s. 335–336.

⁴³ Jeden z podstatných kroků ke konsolidaci situace učinilo ministerstvo školství a národní osvěty už v roce 1922 vydáním pokynu řešit poměry na Podkarpatské Rusi podle recipovaných zákonů, ale přitom je aplikovat pragmaticky, nelpět na administrativě a postupovat věcně a benevolentně, předepsané procedury zjednodušit. NA Praha, f. MŠNO, sig. 47 I, kart. 3822 – Civilní správa Podkarpatské Rusi, pokyny školského odboru.

⁴⁴ POP, *Podkarpatská Rus*, s. 219; DĄBROWSKI, *Rzeczpospolita Polska*, s. 52; HRBEK, Antonín: Schopný manažer a úředník Antonín Rozsypal. In: *Podkarpatská Rus. Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*, 2012, roč. 22, č. 4, s. 8–9.

⁴⁵ MAREK – BUREGA – DANILEC, Arcibiskup Sawatij (1880–1959); URBAN, Die slavisch-nationalkirchlichen Bestrebungen, s. 143; Arcibiskup KRYŠTOF: Arcibiskup Sawatij a dějiny pravoslavné církve východního Slovenska a Podkarpatské Rusi. In: *Pravoslávny teologický zborník*, 2000, roč. 23/8, s. 124–146; ДАНИЛЕЦЬ, Юрій: Архієпископ Савватій (Врабєц) та православна церква на Підкарпатській Русі в 20-30-х рр. XX. ст. In: *Науковий вісник*. Вип. 3. Ужгород : Ужгородська Українська богословська академія ім. св. Кирила та Мефодія – Карпатський університет ім. А. Волошина, 2006, s. 28–39; POP, *Podkarpatská Rus*, s. 226–228; PEKAR, Нариси історії церкви, s. 124.

1945).⁴⁶ V zájmu dobrých vztahů s malodohodovým spojencem Královstvím SHS stát začal podporovat náboženskou misi srbské pravoslavné církve v Československu, která směřovala k vybudování podkarpatské, užhorodské pravoslavné eparchie.

Stabilizaci náboženských a církevních poměrů na Podkarpatské Rusi zásadním způsobem ovlivnilo přijetí tří zákonných norem. V roce 1925 byl vydán zákon č. 96/1925 Sb. z 23. dubna 1925 o vzájemných poměrech náboženských vyznání, který mj. upravil přestupy věřících mezi církvemi.⁴⁷ V r. 1926 následoval zákon č. 122/1926 Sb. z 25. června 1926 o úpravě platů duchovenstva (tzv. kongruový).⁴⁸ V r. 1928 vládní nařízení č. 124 ze 17. července 1928 stát uznalo pravoslavnou církev na Podkarpatské Rusi a na Slovensku jako recipovanou a začal jí vyplácet finanční příspěvky na činnost. Těmito opatřeními se pravoslavná církev stala z hlediska státu relativně standardní církevní strukturou.⁴⁹

Třetím činitelem, který usiloval o řešení náboženských a církevních poměrů na Podkarpatské Rusi, byli samotní pravoslavní – činili tak prostřednictvím české a srbské pravoslavné církve. Evokace této roviny zásahů do poměrů na Podkarpatské Rusi ve dvou časových fázích s předělem let 1929/1931 je nepochybně nejkomplikovanější. Hlavní důvod spatřujeme v tom, že pravoslavná Podkarpatská Rus se v letech první Československé republiky stala předmětem jurisdikčního sváru dvou

---

⁴⁶ <<http://www.pravoslavie.ru/english/7420.htm>>; POP, *Podkarpatská Rus*, s. 63–64; PEKAR, Нариси історії церкви, s. 125; ŠTRBAC, Dušan (ed.). *Spomenica pravoslavnih sveštenika – zrtava fašističkog terora i palyh u narodnoosvobodilačnoj borby*. Beograd : Savez udruženja pravoslavnog sveštenstva FNRJ, 1960, s. 23; БУРЕГА, Володымыр. Досифей (Васич), исповедник, митрополит Загребский. In: *Православная энциклопедия*, Том 16. Москва : Издательство Православная религиозная организация Церковно-научный центр „Православная энциклопедия“, 2007, s. 51–52. [В соавторстве с иеродиаконем Игнатием (Шестаковым)].

⁴⁷ <<http://spcr.prf.cuni.cz/lex/96-25.htm>>; KINDL, Vladimír: Otazníky okolo zrušení zákona č. 96/1925 Sb. z. a n. o vzájemných poměrech náboženských vyznání. In: *Revue církevního práva*, 2010, roč. 16, č. 2, s. 127–130.

⁴⁸ <<http://spcr.prf.cuni.cz/lex/122-26.htm>>; HUBENÁK, Ladislav: Církev a náboženské společnosti v Československu 1918–1938. In: *Prometheus*, 2007, roč. 3, č. 4, s. 23–25.

⁴⁹ MAREK, Pavel: Das Verhältnis zwischen Staat und Kirchen. In: *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte*, s. 14–26; БУРЕГА, Володымыр: Чехословацька влада та Православна Церква в Підкарпатській Русі (Закарпатській Україні) в 1920-30-ті роки. In: *Труди Київської Духовної Академії*, 10. Київ : Київ. православ. богосл. Акад., 2009, s. 247–266.

pravoslavných církví, resp. konstantinopolského⁵⁰ a karlovacko-bělehradského patriarchátu, jimž šlo o převzetí patronátu (dohledu) nad pravoslavnými v Československu. Měly ambice zaujmout postavení mateřské církve. Oba patriarcháty své nároky opřely o vlastní věcné argumenty, které však druhá strana odmítala uznat. V dlouhodobějším časovém měřítku nebyly schopny se dohodnout, resp. dospět ke kompromisnímu řešení situace.⁵¹ Konkurence zmíněných subjektů měla charakter prestižního zápasu a způsobila, že se Podkarpatská Rus (resp. celá pravoslavná československá republika) symbolicky rozpadla na dvě frakce – jedna se stala satelitem konstantinopolské a druhá srbské pravoslavné církve.

Z časového hlediska jako první se o pravoslavné na Podkarpatské Rusi začala zajímat nově se formující srbská pravoslavná církev.⁵² Poukazovala přitom nejen na nároky plynoucí z místní starší pravoslavné tradice sahající do období existence habsburské monarchie,⁵³ ale opřela

⁵⁰ Srov. např. ATTWATER, Donald: *The Christian Churches of the East*, 2. *Churches not in Communion with Rome*. Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1948, s. 22–29.

⁵¹ Většina literatury interpretuje spor o jurisdikci v pravoslavné církvi v Československu pod vlivem výkladu srbské pravoslavné církve, který převzal biskup Gorazd a také československá administrativa. Srov. *Pamětní spis o právním postavení církve pravoslavné v RČS*. Praha: Církev pravoslavná v RČS, 1932. 90 s. Autorem práce je biskup Gorazd (Pavlík).

⁵² Srov. např. HUDAL, Alois: *Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche*. Graz – Leipzig: Moser, 1922, s. 31–81; *Srpska pravoslavna crkva 1219–1969. Spomenica o 750-godišnjici avtokefalnosti*. Beograd: Sveti Arhijerejski Sinod Srpske Pravoslavne Crkve, 1969, s. 361–368; MITROVIĆ, Vladislav (ed.): *Srpska pravoslavna Crkva 1920–1970. Spomenica o 50-godišnjici vaspostavljanja srpske Patrijaršije*. Beograd: Sveti Arhijerejski Sinod Srpske Pravoslavne Crkve, 1971, s. 13–25; SLIJEPEVIĆ, Đoko: *Istorija srpske pravoslavne crkve*, 3. Beograd: Beogradski Izd.-Grafički Závod, 1991, s. 9–13; ĐURIĆ, Veljko: *Golgota Srpske pravoslavne crkve 1941–1945*. 2. Izd. Beograd: vl. n., 1997, s. 15–20; POPOVIĆ, Radomir V.: *Die serbische Kirche in der Geschichte*. Beograd: Hrišćanska misao, 2003, s. 10–52.

⁵³ Do svého statutu z 26. 11. 1919 si dala ustanovení, že pravoslavné srbské eparchie mimo Království SHS zůstanou v téměř poměru k srbské eparchii, ve kterém byly vzhledem k jednotlivým srbským metropolitům, pokud jejich poměr nebyl jinak upraven kompetentními faktory. Proto do pravomoci karlovického metropolity zahrnul budínskou eparchii, která pokrývala také území Podkarpatské Rusi a Slovenska. Jednalo se o výraz přání a ambic de facto nové autokefální církve, jež se údajně opřela také o fakt recepcce rakouského právního řádu po vzniku samostatné Československé republiky. Konstantinopolský patriarchát, jenž byl vůči srbské církvi v pozici mateřské církve, sice její statut schválil, ale v praxi neuznával. Důvody nejsou zcela jasné. V každém případě se však opřel o články 28. čtvrtého ekumenického koncilu v Chalcedonu a osmý třetího ekumenického sněmu v

se především o žádosti některých pravoslavných podkarpatorských kruhů, které v ní v dané chvíli viděly nejhodnější církev, která jim mohla pomoci jak účinně (organizačně a finančně), tak zejména okamžitě. Po Dositejově první informativní a krátké návštěvě Podkarpatské Rusi na počátku září 1920,⁵⁴ ještě na sklonku téhož roku, vyvinula iniciativu a určitý diplomatický tlak na československé vládní kruhy, aby tomuto vladykovi, vyjednávajícímu tehdy s Církví československou⁵⁵ o podmínkách jejího příklonu k pravoslaví, umožnily další cestu na východ republiky, jež měla znovu ověřit reálnost představ o pozici organizátora nové eparchie, příp. udělat v tomto směru první oficiální kroky. Po jistých průtazích způsobených problémy na obou stranách se záměr zdařil a vladyka Dositej (Vasić) v srpnu 1921 zahájil svou podkarpatorskou

---

Efesu o tzv. barbarských územích, v nichž se říká, že jeho jurisdikce spadá na území, kde dosud nebyla provedena duchovní správa. Uplatnil je ve vztahu k českým zemím, resp. Československu. V českých zemích nikdy žádné eparchie neexistovaly, působili tu pouze zmocněnci vídeňské církevní obce náležející do Zadaru. Nakonec ani na Slovensku žádná pravoslavná církevní správa dosud nebyla. V praxi tak proti sobě stály dva právní výklady problému, oba zainteresované subjekty měly svou subjektivní pravdu. Proto jednostranný výklad považujeme za neobjektivní.

⁵⁴ NA Praha, f. MŠNO, sig. 47 VII, kart. 3907 – Dositejova cesta na Podkarpatskou Rus.

MAREK, Pavel: K Dositejově československé misi v letech 1920–1925/6. In: SLABÁKOVÁ, Radka (ed.): *O exilu, šlechtě, Jiho Slovanech a jiných otázkách dějin moderní doby. Sborník k narozeninám Arnošta Skoupého*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2004, s. 181–205.

⁵⁵ MAREK, Pavel: *České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917–1924*. Olomouc – Rosice : Gloria, 2000. 333 s.; FRÝDL, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*. Brno : L. Marek, 2001. 219 s.; LACH, Jiří: K církevnímu rozkolu v českých zemích 1918–1921. In: MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od Katolické moderny k českému církevnímu rozkolu. Nástin života a díla Emila Dlouhého-Pokorného*. Rosice : Gloria, 2000, s. 16–21; DOLEŽAL, Josef: *Český kněz*. Praha : b. n., 1931. 131 s.; URBAN, Die slavisch-nationalkirchlichen Bestrebungen; NĚMEC, Ludvík: *The Czechoslovak Heresy and Schisma. The Emergence of a National Czechoslovak Church*. Philadelphia : American Philosophical Society, 1975, 78 s.; HUBER, Kurt Augustinus: Klerusverbände in den böhmischen Ländern. Die tschechischen Priestervereine. In: *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien*, 1990, roč. 11, s. 7–48; KANÁK, Miloslav: *Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva. (Dějinná zkratka let 1800–1920)*. Praha : Husova čs. bohoslovecká fakulta, 1951, 112 s.; RABAS, Josef: Die Cyrill- und Method-Idee in den Reformbestrebungen des tschechoslowakischen Klerus. In: *Wegzeichen. Festgabe zum 60 Geburtstag von Prof. Dr. Hermengild M. Biedermann OSA*. Hrsg. von Ernest Christoph SUTTNER und Coelestin PATOCK, Würzburg : Ostkirchliches Institut, 1971, s. 333–347.

misí, která trvala v první fázi do podzimu 1922⁵⁶ a skončila de facto až v listopadu 1926.⁵⁷

Vladykova činnost na Podkarpatské Rusi byla přátelskou službou věřícím, zpočátku nesporně směřovala ke konsolidaci pravoslavné komunity, současně však dokumentovala ambice nově konstituovaného a zatím nepříliš zkušeného církevního společenství v mezinárodním měřítku. Dositejův postup na Podkarpatské Rusi, řízený a schvalovaný z Bělehradu, byl sice smysluplný, ale v mnohém předbíhal vývoj, a proto postrádal reálnost. Vladykovy návrhy a náměty ztroskotaly a nepřešly do každodenní praxe a života církve. Situace došla tak daleko, že vladyka Dositej, nedostatečně se orientující v poměrech a nechápající důvody, proč ho vláda nepodporovala, postupoval v zásadních záležitostech bez vědomí a zejména souhlasu československých státních orgánů. Jejich zdrženlivé stanovisko veřejně interpretoval a prezentoval jako úmyslnou nevstřícnost. Proto také podpořil iniciativy některých kruhů, které nakonec vyústily v podání stížnosti na československý stát na mezinárodním fóru.⁵⁸ Zde je třeba hledat kořeny skutečnosti, že pro některé orgány státní správy,⁵⁹ zejména podkarpatoruské v čele s viceguvernérem Petrem Ehrenfeldem (1866–1944),⁶⁰ se stal opravdu „obtížným cizincem“, a

---

⁵⁶ Srov. MAREK, Srbská pravoslavná církev v Československu ve 20. letech 20. století. Dositej tehdy připravil podrobný návrh opatření na Podkarpatské Rusi a postoupil jej ministru zahraničí Edvardu Benešovi (1884–1948). Zůstal však bez odpovědi. S podkarpatoruskými pravoslavnými tehdy úzce spolupracoval uznávaný odborník Kassian Dmitrovič Bogatyrcsev (1868–1960). Srov. ЧУЧКО, Михаил Константинович – СУЛЯК, Сергей Георгиевич: Архопресвитер Кассиан Бпгатырец – исследователь церковной истории буковинской Руси. In: *Русин* (Кишинев), 2014, č. 1 (35), s. 143–164; МИРОВИЧ, Роман: Апологет православия перед Австрийским военным судом. К 100-летию со дня рождения митрофорного протоиерея д-ра Кассиана Дмит. Богатырца (1868–1968). In: *Русин* (Кишинев), 2009, č. 1 (15), s. 90–94.

⁵⁷ PEKAR, Нариси історії церкви, s. 126.

⁵⁸ Na půdě Společnosti národů v Ženevě.

⁵⁹ Sawatijům projekt vytvoření autokefální pravoslavné církve byl pro ně přijatelný především jako „domácí“ iniciativa, která zásahům ze Srbska a Ruska. Sawatije vnímaly jako obhájce Československé republiky. Ve věci Dositeje doporučovaly jednat se srbskou pravoslavnou církví a dosáhnout jeho odvolání. V roce 1923 Sawatij také obdržel od státu finanční příspěvek na organizaci pravoslavné církve na Podkarpatské Rusi. Domníváme se však, že výklad některých autorů, kteří tuto skutečnost interpretují jako důkaz toho, že ho státní orgány podporovaly na úkor srbské pravoslavné církve, je mylný.

⁶⁰ DĄBROWSKI, *Rzeczpospolita Polska*, s. 50.; VYSKOČIL, Aleš: Úředník. Příklad Petra

už od poloviny roku 1922 vytvářely prostor (nebránily jí) pro průnik České náboženské obce pravoslavné v Praze na daném území. Projekt na vybudování autokefální pravoslavné církve v Československu, s eparchiemi v českých zemích, na Slovensku a Podkarpatské Rusi, předložený archimandritou Sawatijem, vláda sice, stejně jako např. ministerstvo pro správu Slovenska,⁶¹ odmítla, ale zabránit tomu, aby vladyka Sawatij se svým doprovodem počátkem roku 1923 odcestoval do Konstantinopole a tam si ho nechal podle kanonického práva schválit, nebylo v jejich silách.⁶² Vladyka Dositej na organizační aktivity lidí kolem arcibiskupa⁶³ Sawatije reagoval opět necitlivě, neadekvátně, situaci rozhodně podcenil.⁶⁴ Nebral je vůbec na vědomí. Proto jím ustavené orgány pro správu pravoslavné církve pro celou Podkarpatskou Rus neměly šanci se udržet, poměrně rychle se rozpadly a pravoslavná komunita začala fungovat ve dvou frakcích, navzájem se neuznávajících a spolu zápasících.⁶⁵ Rozdělovala je nejen odlišná jurisdikční orientace, ale situaci navíc komplikovala existence tří názorových proudů v církvi disponujících vlastní představou o osobnosti vladyky.

Z uvedeného je zřejmé, že první fáze pokusů o konsolidaci situace uvnitř pravoslavného hnutí jako součást celkového úsilí o stabilizaci poměrů v náboženské a církevní sféře na Podkarpatské Rusi, nebyla příliš úspěšná a místo uklidnění se naopak dostavila krize, kterou datujeme do let 1923–1926. V ní se zrodilo nové řešení, které však nebylo kompromisem, ale vítězstvím jedné strany. Prosto se nelze divit tomu, že

---

Ehrenfelda, Franze Bacha a Josefa Wierera. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří – VYKOUPILOV, Libor (eds.). *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno : CDK, 2006, s. 56–68.

⁶¹ Působilo do roku 1928 na základě zákona č. 64/1918 Sb.

⁶² Nejen to, tomos patriarchy Meletia IV. (Metaxakis) v Československu vytvořil arcibiskupství a do jeho čela postavil Sawatije jako arcibiskupa. K patriarchově osobnosti srov. např. <http://www.hsir.org/Theology_en/E3a4013MeletiosMetaxakis.pdf>; URBAN, Die slavisch-nationalkirchlichen Bestrebungen, s. 145–147.

⁶³ Odlišná Sawatijova hodnostní označení odrážejí jeho kariérní posuny v církvi.

⁶⁴ Zdá se, že jedním z důvodů byl jeho přezíravý poměr vůči Sawatijovi, kterého znal už z doby studií a z jeho předválečných aktivit. Měl pochyby o jeho intelektuálních schopnostech a předpokladech.

⁶⁵ HUMENSKÝ, Miroslav: *Sawatijovský rozkol*. Dostupné na internetu: <[https://www.google.cz/?gws_rd=ssl#q=Venjamina+%28Fed%C4%8Denkov%29+](https://www.google.cz/?gws_rd=ssl#q=Venjamina+%28Fed%C4%8Denkov%29+>)>; PEKAR, Хариси історії церкви, s. 123–125.

politické události let 1938 a 1939 křehkou stabilitu rozmělnily.

Zvrat ve vývoji nastartoval už rok 1924. Srbskou pravoslavnou církev postup cařihradského metropolity Meletia IV. (Metaxakis, 1871–1935) ve vztahu ke skupině kolem České náboženské obce pravoslavné silně znepokojil, což se promítlo mj. do usnesení jejího soboru z 18. listopadu 1923. Dokument deklaroval nárok srbské pravoslavné církve na dohled nad pravoslavnou Podkarpatskou Rusí, který opřel o tomos cařihradského patriarchy z 19. února 1922,⁶⁶ potvrzující statut srbské pravoslavné církve.⁶⁷ Současně zpochybnil jakákoliv práva cařihradského patriarchy vměšovat se do záležitostí československých pravoslavných nejen proto, že by to narušovalo církevní právo, ale i proto (což však není v usnesení výslovně uvedeno), že se patriarcha Meletios dopustil procedurálních chyb. Tvrdil, že zřízení československého arcibiskupství nemůže vyhlásit jednotlivec, ale tento akt náleží církevnímu synodu. Pokud schválil tomosem statut srbské pravoslavné církve, nemohl ho zpochybnit vydáním nového tomosu z 6. března 1923. Usnesení odmítlo uznat misi bývalého krymského vladyky Venjamina (Fedčenkov, 1880–1961)⁶⁸ na Podkarpatské Rusi, vyslaného tam arcibiskupem Sawatijem a

⁶⁶ MITROVIĆ, Srpska pravoslavna Crkva, s. 22–24, 32–34. Tomos přetištěn na s. 30–31; ĐURIĆ, Golgota Srpske pravoslavne crkve, s. 20–27.

⁶⁷ Cařihradská pravoslavná církev vystupovala vůči srbské jako mateřská církev. Srbská pravoslavná církev se deklarovala jako nástupnická organizace pravoslavných církví existujících v habsburské monarchii se všemi nároky a důsledky z toho plynoucími.

⁶⁸ Fedčenkov na pobyt v Československu, z něhož byl nakonec vyhoštěn (díky tlaku srbské církve na čs. úřady, neboť jeho působení vedlo ke zvýšení počtu Sawatijových příznivců), vzpomíná ve svých pamětech. Pozitivně se vyslovuje o vladykovi Dositejovi i Sawatijovi, jenž byl pro něj „skromný a čistý“. Češi však z jeho hodnocení nevyšli příliš dobře, zdáli se mu uzavřený, ale především málo nábožensky založený. Jediné, co ho v Praze zaujalo, byl Husův pomník a láska k ruskému národu. Velmi kriticky také hodnotil, že všechna lepší úřednická místa na Podkarpatské Rusi zaujali Češi. Архимандрит ВЕНИАМИН (ФЕДЧЕНКОВ): *На рубеже двух эпох*. Москва : Правило веры, 2004, s. 491–506. V tiráži je však jiný název knihy *На рубеже двух веков*; srov. URBAN, *Die slavisch-nationalkirchlichen Bestrebungen*, s. 149; БУРЕГА, Володымыр: Епископ Вениамин (Федченков) и православное движение в Закарпатье первой половины 1920-х годов. In: *Церковь и время*, 2004, гоґ. 7, ґ. 1 (26), s. 214–271; ДАНИЛЕЦЬ, Юрій: Діяльність єпископа Вєніаміна (Федченка) на Підкарпатській Русі (1923–1924 рр). In: *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. Вип. 21. Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла", 2008, s. 23–27; ТҮЖ: Миссионерская деятельность епископа Вениамина (Федченка) на Подкарпатской Руси (1923–1924). In: *Альманах современной науки и образования. Научно-теоретический и прикладной журнал широкого профиля*, Часть I, 2009, Ч. 1 (20), s. 69–72.

působícího v jurisdikci konstantinopolského patriarchátu,⁶⁹ a Dositeje (Vasić) potvrdilo ve funkci delegáta bělehradského patriarchy na východě Československa.

Vedení srbské pravoslavné církve se však tentokrát nespokojilo pouze s proklamacemi a vyvinulo silný diplomatický tlak na Československo, jehož výsledkem bylo 12. ledna 1924 podepsání mezivládní dohody v Bělehradě mezi malodohodovými spojenci Československem a Královstvím SHS o úpravě některých církevních otázek, v níž se československá strana zavázala respektovat jurisdikční nároky srbské pravoslavné církve na svém území, přislíbila spolupracovat při budování eparchie na území východního Slovenska a Podkarpatské Rusi a tuto roli svěřila srbské církvi.⁷⁰

Po sérii jednání se záležitost ocitla v rovině prestižních vztahů mezi spřátelenými státy, z níž neexistovala ústupová cesta. Proto se československý stát jednoznačně postavil na stranu srbské pravoslavné církve a arcibiskup Sawatij, jemuž se nepodařilo vyřešit svůj vztah ani k cařihradskému, ani srbskému patriarchovi, resp. obě církve nenalezly ze sporu o jurisdikci v Československu reálné východisko, začal ztrácet půdu pod nohama. Žádná ze zainteresovaných stran nechtěla učinit ústupek, který by vytvořil prostor pro spolupráci, proto nakonec situace vyústila v přípravu vnitřního převratu v České náboženské obci pravoslavné v režii státu (proběhl 22. listopadu 1925 na sjezdu v České Třebové), který znamenal odchod arcibiskupa Sawatije z oficiálních struktur organizace a jeho místo zaujal vladyka Gorazd (Pavlík, 1879–1942), jako

---

⁶⁹ Stejně tak v téže době arcibiskup Sawatij vyslal jiného svého chráněnce, archimandritu Vitalije (Maximenko, 1870–1960) na Slovensko do Ladomírové. K jeho působení srov. např. HARBULOVÁ, Lubic: *Ladomírovské reminiscencie. Z dějin ruskej pravoslávnej misie v Ladomírovej 1923–1944*. Prešov : Pravoslávna teologická fakulta Prešovskej univerzity, 2000, 127 s.; TÁŽ: Působenie archimandritu Vitalija (Maximenka). In: MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.). *Osobnost v cirkvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno : CDK, 2006, s. 287–294.

⁷⁰ HAJN, Školství. Náboženské poměry, s. 99–100. Podle Hajna čl. 1 dohody zněl: „Jest potřeba, aby čs. vláda uznala jurisdikci srbské církve jako mateřské církve nad veškerým územím Československé republiky a aby cařihradský akt o zřízení arcibiskupství byl zrušen jako církevně neplatný.“ Č. 2: „Jest nutno, aby byly schváleny dva církevní statuty: a) pro Československou pravoslavnou církev pro Čechy, Moravu, Slezsko a Slovensko b) pro Ruskou pravoslavnou církev pro Podkarpatskou Rus. 3. Zájmy Československé republiky bude tež zajištěny tím, že bude utvořen pro obě církve společný synod.“

nositel chirotonie udělené srbskou pravoslavnou církví.⁷¹ Ten na krátkou dobu sehrál roli vládního poradce. Některé kruhy dokonce uvažovaly o tom, že by se stal hlavou pravoslavné církve na celém československém území.⁷² Tato alternativa však byla rychle opuštěna a Gorazd se soustředil na budování eparchie v českých zemích.

Rok 1926 symbolicky uzavřel krizi poloviny 20. let vytlačení arcibiskupa Sawatije z Podkarpatské Rusi. Symbolicky proto, že zápas obou skupin pravoslavných na Podkarpatské Rusi pokračoval dál,⁷³ nicméně přece jen hlavní otěže vývoje převzala srbská pravoslavná církev. Ta do roku 1931 absenci vůdčí osobnosti, která by řídila a usměrňovala kroky vedoucí k vybudování eparchie, řešila vysláním svých delegátů střídajících se v roli vladyky. Na jedné straně odmítala návrhy postavit do čela eparchie Rusína, resp. příslušníka podkarpatoruského pravoslavného hnutí, na druhé straně však nebyla schopna najít ve svých řadách vladyku ochotného opustit svou eparchii v Srbsku a přestěhovat se na delší dobu na „komplikovanou“ Podkarpatskou Rus. Proto v letech 1927–1931 se ve funkci delegáta vystříдалo několik vladyků. Zřejmě ten nejspokojnější Dositej (Vasić) byl v listopadu 1926

---

⁷¹ ŠUVARSKÝ, Jaroslav: *Biskup Gorazd: 1879–1979*. Praha : ÚCN, 1979, 257 s.; ALEŠ, Pavel (ed.): *Pastýř a martyr. Sborník vzpomínek, statí a úvah o životě a odkazu sv. biskupa Gorazda k 50. výročí od jeho úmrtí a 5. výročí svatořečení*. Olomouc : Olomoucké detašované pracoviště Pravoslavné bohoslovecké fakulty v Prešově, 1992–1995, 172 s.; TÝŽ (ed.): *Směřování. Texty a dokumenty k 80. výročí od svěcení prvního českého pravoslavného biskupa sv. Gorazda*. Olomouc 2002. 135 s.; MAREK, Pavel: Kněz reformista. Příklad Matěje Pavlíka-Gorazda. In: *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*, s. 378–394; БУРЕГА, Володымыр: Горазд (Павлик), священномученик, епископ Чешский и Моравско-Силезский. In: *Православная энциклопедия*, Том 12, 2006, s. 88–92.

⁷² V dubnu a květnu 1926 Gorazd provedl na popud státu na Podkarpatskou Rus inspekční cestu. Ta byla poznamenána ostrými střety se stoupenci arcibiskupa Sawatije, který právě na jaře 1926 směřoval většinu svých aktivit právě sem. Vladyka Gorazd doporučoval státním orgánům ustanovit hlavou eparchie Srba, ale ne v pozici delegáta. ШЕВЧЕНКО, Славянская Атлантида, s. 210–213. Srov. MAREK, Pavel: Vladyka Gorazd (Pavlík) a Podkarpatská Rus. In: *Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архимандрита Василя (Пронина)*. Ред. Юрій ДАНИЛЕЦЬ, Ужгород : Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2015, No. 4, s. 300–327.

⁷³ Státní orgány i nadále uznávaly, že arcibiskup Sawatij disponuje pověřením pro činnost na celém území ČSR, nicméně si přál, aby se soustředil na působení v českých zemích. Na druhé straně mu nebránil být ve styku s pravoslavnými na východě země, a pokud neporušoval zákony, nechtěl proti němu ani zasahovat.

z funkce vytlačen (formálně sám rezignoval) nepřítel československých úřadů. Po něm následovali vladykové Irenej (Čirić, 1884–1955),⁷⁴ Serafim (Jovanović, 1875–1945) a Josif (Cvijović, 1878–1958), kterým se podařilo připravit půdu⁷⁵ pro prvního stálého (sídelního) vladyku užhorodsko-prešovské eparchie Damaskina (Grdanički, 1892–1969), který se ujal funkce de facto v prosinci 1931.⁷⁶

Přijetím církevní ústavy v roce 1929 a konstituováním eparchie podle kanonického práva Podkarpatská Rus vstoupila do nové fáze konsolidace, kterou garantoval do srpna 1938 schopný vladyka Damaskin.⁷⁷ Ústava, ani její novela z r. 1931, sice nevstoupila v platnost de iure,⁷⁸ ale byla částečně realizována de facto. Vladyka Damaskin se po více než deseti letech zmatků stal budovatelem církve a mužem pořádku.⁷⁹ Vystupoval jak proti zbytkům stoupenců arcibiskupa Sawatije, tak odpůrcům svého centralizačního kurzu sdruženým kolem ladomírovského

---

⁷⁴ ДАНИЛЕЦЬ, Юрій: Діяльність єпископа Новосадсько-Бачкського Іринія (Чирича) на Підкарпатській Русі в 1927–1928 рр. In: *Carpatica-Carpatika*. Вип. 35, 2006, s. 161–166; Т҃ЬЖ: Діяльність єпископа Новосадсько-Бачкського Іринія (Чирича) на Підкарпатській Русі в 1927–1928 рр. In: *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Ужгород: Патент, 2007, s. 76–84.

⁷⁵ Mj. i perzekucí kněží sympatizujících s arcibiskupem Sawatijem. Ten se v r. 1935 zde snažil založit Pravoslavnou eparchii československou s jurisdikcí cařihradského patriarchátu. Po státoprávních změnách v r. 1938 jednáními s Augustinem Vološinem se pokoušel prosadit její uznání jako autokefální církve.

⁷⁶ URBAN, Die slavisch-nationalkirchlichen Bestrebungen, s. 158; MITROVIĆ, Srpska pravoslavna Crkva, s. 487–539; FEJŠÁK, Jozef: Pravoslávna cirkev na východe našej vlasti po prvej svetovej vojne. In: *Pravoslavný teologický sborník*, 9. Praha: ÚCN, 1983, s. 160–175; PLANK, Peter: Die geschichtliche Entwicklung der orthodoxen Kirchen im Südosten und Osten Europas. In: Wilhelm NYSSSEN – Hans-Joachim SCHULZ – Paul WIERTZ (eds.). *Handbuch der Ostkirchenkunde*, Bd. 1, Düsseldorf: Patmos Verlag, 1984, s. 146; VUKOVIĆ, Svetozar: *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*. Beograd – Podgorica – Kragujevac – Novi Sad: Evro, 1996, s. 149–376; VOJTÍŠEK, Zdeněk: Weitere Glaubensrichtungen. In: *Handbuch der Religions- und Kirchengeschichte*, s. 214; ДАНИЛЕЦЬ, Православна церква на Закарпатті, s. 156–204.

⁷⁷ Podle vzpomínek Justina Popoviče (1894–1979) se vladykou na Podkarpatské Rusi měl stát on. Srov. JUSTIN (POPOVIĆ): *Na bogočovečanskom putu*. Beograd: izd. manastira Čelije kod Valjeva, 1980, s. 77–79.

⁷⁸ Opačný názor zastává práce ĐURIĆ, Golgota Srpske pravoslavne crkve, s. 372. Opírá se přitom o archiválie z fondu synodu srbské pravoslavné církve 1931, č. 2348.

⁷⁹ PILIPOVIĆ, Radovan: *Damaskin Grdanički kao Episkop mukačevsko-prjaševski*. Dostupné na internetu: <<http://pravoslaolje.spc.rs/broj/1050/tekst/damaskin-grdanički-kao-episkop-mukacevsko-prjaševski/print/lat>>

archimandrity Vitalije (Maximenko). Připomeňme však v této souvislosti, že srbský dohled nad církví, charakteristický pro 20. léta, byl ve 30. letech nahrazen přímým připojením eparchie k srbské pravoslavné církvi.⁸⁰ Zatím není jasné, který z československých státních orgánů s tím vyslovil souhlas. Novela ústavy z roku 1931, která k tomu dala popud,⁸¹ nebyla schválena. Zdá se, že vše proběhlo „tichou cestou“.

Závěr

Pravoslavné hnutí na Podkarpatské Rusi prošlo v letech existence první Československé republiky 1918–1938 poměrně velmi komplikovanou etapou svého vývoje od bouřlivého zrodu do stavu přechodné konsolidace díky konstituování užhorodsko-prešovské eparchie. Rozvinulo se do šířky – z počáteční malé hrstky věřících se eparchie rozrostla v několikatisícové církevní společenství, které disponovalo vlastními chrámovými prostory a hlavně duchovenstvem působícím mezi věřícími ve městech i na vesnicích a v kláštorech. Pomalu se měnilo i kvalitativně zakládáním organizovaných církevních obcí, duchovně vedených kněžími procházejícími procesem teologického školení a vzdělávání. Posuny nastaly také v oblasti materiálního zajištění duchovenstva. Evokace tohoto základního vzestupného trendu však nemůže zakrýt skutečnost, že pravoslavná církev byla v téže době poznamenána vnitřními zápasy a boji souvisejícími s řešením problému jurisdikční orientace. Tento neklid hnutí nejen oslaboval, ale také diskreditoval. Není třeba zamlčovat, že elity bez ohledu na svou nepočetnost nebyly schopné nalézt konsensus téměř ve všech klíčových otázkách. Proto vznikal prostor pro zásahy do hnutí z vnějšku, jak ze strany jiných autokefálních církví, tak ze strany státu. Současně ale je nutno konstatovat, že bez účasti tohoto „vnějšího faktoru“ by celková konsolidace pravoslavného hnutí a tím i náboženské a církevní situace na Podkarpatské Rusi, probíhala ještě obtížněji, než tomu bylo ve skutečnosti. Konstituování pravoslavné církve jako důsledek změn a posunů po první světové válce v politické, ekonomické, společenské a kulturní sféře změnilo „konfesijní mapu“

---

⁸⁰ MITROVIĆ, Srpska pravoslavna Crkva, s. 522–523; POPOVIĆ, Die serbische Kirche, s. 56. Příznačné je, že mezi oběťmi srbské pravoslavné církve z let druhé světové války najdeme i česko-moravského biskupa Gorazda (Pavlík).

⁸¹ Rezignovala na vizi ustavení autokefální církve.

Podkarpatské Rusi. Bylo posunem vpřed v oblasti zajištění a rozvinutí lidských práv a svobod člověka v náboženské oblasti. Současně dokázalo, že ani úsilí směřující k naplnění vznešených ideálů nebývá vždy snadné.